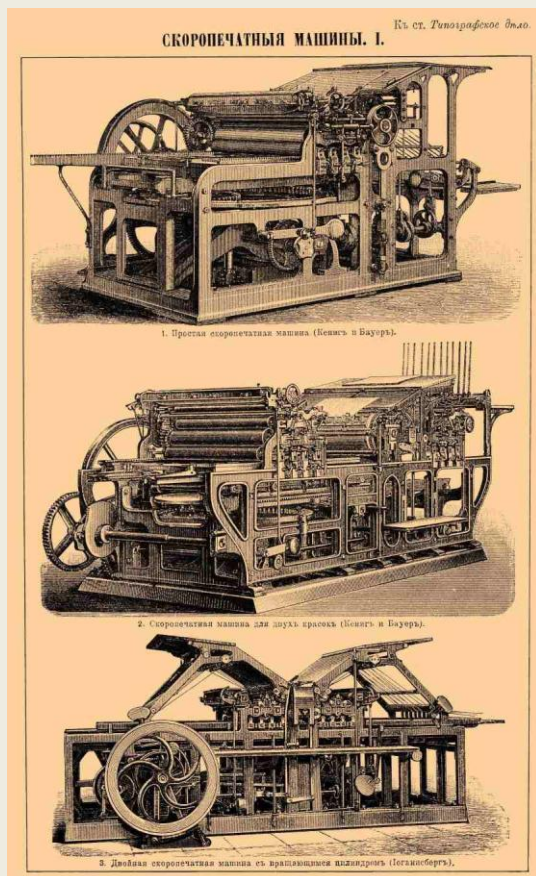

Гортаючи сторінки минулого

(в історії українського друкарства)

Віртуальна виставка – огляд

«...кожному народові, і в тому числі й українцям, належиться», між іншим, якомога ширше і повніше розвивати свою духовну сутність і, паралельно до свого культурного росту, поступово удосконалювати знаряддя своєї думки – мову, в якій, як у дзеркалі, відображається і історія, і світогляд, і характер даного народу...»

М. Коцюбинський

Кінець XIX – поч. XX ст. для українського друкованого слова видався важким. Діяльність українських видавництв знаходилась під постійною упередженою увагою цензури. Ще не втратили сили Валуєвський циркуляр (1863р.) та Емський указ (1876 р.), за якими не дозволялося не лише друкувати книги українською мовою, а й ввозити їх з-за кордону. Розпорядженням Головного управління у справах друку

1889 р. заборонялось брати на розгляд рукописи українських творів, якщо ті мали відхилення від правил російського правопису.

Недостатність узагальнених оглядів історії видавничого руху на всіх землях України і в еміграції доповнюється фактами і відомостями про конкретні періоди і території. Картину розвитку українського друкованого слова домальовують видання цього періоду, які давно стали бібліографічною рідкістю і здебільшого зберігаються в фондах цінних книг.

За умов тотальної русифікації центр розвитку української культури другої половини XIX ст. переноситься у Галичину і Буковину, які на той час перебували у

складі Австро-Угорської імперії, де законодавство в сфері національно-культурних прав автохтонного населення окраїнних земель було набагато ліберальнішим. Саме тут у вересні 1865 р. у Львові розпочинає свою роботу громадська організація культурно-просвітницького напрямку «Просвіта».

Головними завданнями для просвітян (згідно статуту) були: зростання освіченості населення, вироблення єдиної національної мови, творення національної літератури, поширення серед народу кращих здобутків

української та світової культури, що в цілому мало сприяти культурному і національному відродженню і самоусвідомленню.

Робота проводилась у різних напрямках: створення освітніх курсів для подолання неписьменності та підвищення освітнього рівня населення, поширення української літературної мови шляхом проведення публічних читань, народних свят, діяльності народних театрів, відзначення ювілейних річниць, видання книг українських авторів та їх розповсюдження через мережі книгарень, бібліотек, видавництв.

Почуття єдності західних і наддніпрянських земель виявилось у відкритті освітніх товариств в Одесі, Катеринославі, Житомирі, Кам'янець-Подільському, Києві, Чернігові, Миколаєві.

Активно і плідно з просвітянами співпрацювали різні українські видавництва і книгарні окремих підприємців. Так, в Чернігові на цілком комерційний шлях стає видавництво Б. Грінченка – відомого українського письменника, журналіста, громадського діяча. Засноване подружжям у 1894 році для випуску популярної наукової освітньої і художньої літератури, воно майже десять років (1894 – 1902) було єдиним народним видавництвом. В складних умовах утисків і сваволі цензури було видано понад 50 книг для народу неймовірно великим для того часу накладом – 200 тисяч примірників.

Не полишаючи своєї творчої та громадської діяльності, Грінченко – видавець плідно працює і над завершенням додатків до словника живої української мови – «Словарь української мови». Автор підносить ідею єдиної літературної української мови, виступає за її чистоту. Робота над словником в цілому тривала в журналі «Киевская

Старина» 46 років. На загальних зборах Петербурзької АН у 1905 році «Словарь...» був удостоєний другої премії ім. М.І. Костомарова «За лучший малорусский словарь».

Словарь української мови / упоряд. Б.Д. Грінченко, з додат. власного матер. – К. : АН УРСР, 1958 (надрук. з вид. 1907–1909 рр. фотомеханіч. способ.). – (Ред. ж-лу «Кіевская Старина»).

Вагомий внесок у книговидавничу та просвітницьку справу привніс книгопродавець Федір (Франц Карл) Олександрович Йогансон.

Петербуржець за містом народження, він у 1870 р. переїхав до Києва, де зайнявся книжковою торгівлею і відкрив власне видавництво «Южно – Русское Книгоиздательство Ф.А. Иогансон» та його філії у Харкові, Москві, Петербурзі. Видавничу діяльність Йогансон розпочав з видання і продажу недорогих довідкових і популярних видань та

окремих творів авторів художньої літератури. Серед імен російських і зарубіжних класиків посідали місце й твори українських авторів: Г.К. Квітки – Основ'яненка, Є.П. Гребінки, М.В. Гоголя.

Великим накладом (20 тис. примірників) виходили серії «Всеобщая библиотека (мировая классика)», «Вся Россия (отечественная классика)» та особлива серія мініатюрних книжок «Библиотека «Крошка».

Видавництво Йогансона першим в Україні у 1889 р. надрукувало «Кобзар» Т.Г. Шевченка.

На Першій Всеросійській виставці друкарської справи (Нижній Новгород, 1895) видання книготорговця були відзначені Дипломом.

Книги з фонду рідкісних видань

Бѣлинский В.Г. Сочиненія : въ 4 т. / В.Г. Бѣлинский. – К.-Пб.-Х. : Южно-Рус. Книгоизд-во Ф.А. Иогансона, 1902. – съ портр. автора со сним. В.Васнецова и избр. письм. Бѣлинскаго

Т.1. 1834-1840. – 746 с. со справ. указ. соч.

Т.2. 1840-1842. – 676 с.

Т.3. 1842-1844. – 735 с.

Герцберг Г.Ф. Исторія Греціи / Г.Ф. Герцберг, проф. Галльскаго ун-та ; пер. с нем. А.В. Прахова. – К. – Х. : Кн. маг. Ф.А. Иогансона, 1898: – 664 с. – съ политипажами въ текстѣ и отдѣльными рисунками.

Герцберг Г.Ф. История Рима / Г.Ф. Герцберг ; пер. с нем. М.А. Антоновича. – К.– Х. : Кн. маг. Ф.А. Иогансона, 1899. – 672 с. – с политипажами в тексте и отд. рис.

Кольбъ Г.Фр. Исторія человеческой культуры съ очеркомъ формъ государственного правленія, политики, развитія свободы и благосостоянія народовъ. / пер. съ 3-го перераб. и значит. доп., нѣм. изд. ; под ред. А.А. Рейнгольда. – К. : Южно–Рус. Книгоизд., 1897. – 588 с.

Рибо Т. Психологія чувствъ : въ 2 ч. / Т. Рибо ; пер. с франц. – К. – Одесса–Петербургъ : Южно–Рус. Книгоизд. Ф.А. ИОГАНСОНЪ, 1912. – 299 с.

Шекспиръ В. Полное собраніе сочиненій : въ 4 т. / В. Шекспиръ ; пер. П.А. Канишина ; біогр. очеркъ. проф. Моск. у-та Н.И. Стороженко. – К. – Петербург – Х. : Южно-Русское Кн. изд-во Ф.А. Иогансона, 1902 – 1903. – съ 306 ил. Дж. Гильберта въ текстѣ и с гравюрами извѣстных европейск. художн.

Т. 1. – 1902. – 998 с., ил.

Т. 2. – 1902. – 864 с., ил.

Т. 3. – 1903. – 1054 с. ил.

Після смерті Федора Олександровича у 1908 році право власності на видавництво у спадкоємців викупила фірма «П.И. Бонадурер». Але видавництво стало нерентабельним і загубило свої лідерські позиції на книжковому ринку.

Книгоиздательство научныхъ и популярно-научныхъ сочиненій изъ области физико-математическихъ наукъ.

ОДЕССА
1904—1925

Одним з кращих наукових видавництв першої чверті ХХ століття було видавництво «**MATHESES**», яке працювало в Одесі у 1904 – 1925 рр. і спеціалізувалося на виданні оригінальної літератури та перекладів з точних наук (а саме математики і фізики).

Книги з фонду рідкісних видань

Веберъ Г. Энциклопедия элементарной математики. Руководство для преподающихъ и изучающихъ математику : в 3 т. / Г. Веберъ, І. Вельштейнъ. – Одесса : MATHESES, 1911-1913. – 3 т.

Дзіобекъ О. Курсъ аналитической геометріи : в 2 ч. / О. Дзіобекъ ; подъ ред. и с прим. В. Шиффъ. – Одесса : MATHESES, 1911-1912. – 2 ч. – съ чертеж.

Кутюра Л. Алгебра логики / Л. Кутюра. – Одесса : MATHESES, 1909. – 214 с. – с 2 прилож.

Литцманнъ В. Теорема Пифагора / В. Литцманнъ. – Одесса : MATHESES, 1912. – 80 с. – (Б-ка элементарной математики). – с прилож. нѣкотор. свѣд. о теоремѣ Ферма.

Марковъ А. Исчисленіе конечныхъ разностей / А. Марков. – 2-е изд., пересм. и доп. – Одесса : MATHESES, 1910. – 274 с.

Чезаро Э. Элементарный учебникъ алгебраическаго анализа и исчисленія бесконечно – малыхъ: с многочисленными примѣрами для упражненія : в 2 ч. / Э. Чезаро. – Одесса : MATHESES, 1913-1914. – 2 ч. – с чертеж.

/Див.віртуальну виставку «Знані та знамениті»/

Видавничою діяльністю займалися громади і гуртки навіть в С.- Петербурзі. Так, у 1898 році українцями Російської імперії тут було засновано «Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг». Воно допомагало релігійним організаціям в моральному і економічному просвітництві народу, займалося популяризацією книг, виданих українською мовою, з природознавства, права, медицини, сільського господарства. Товариство проіснувало 20 років і надрукувало за цей період майже 700 тисяч примірників, включаючи 3,5 тис. «Кобзарів».

Промисловий переворот кінця ХІХ ст. сприяв технічному переозброєнню багатьох поліграфічних виробництв. Збільшується кількість друкарень, вдосконалюються їх бази,

зростають потужності. Тогочасні найрозвинутіші друкарні з успіхом виконують декілька різнорідних функцій, об'єднуючи багатоетапний процес в єдину структуру. Друкарські установи нерідко ставали одночасно і поліграфічними підприємствами, і видавцями книг, газет, журналів, і продавцями – часто не тільки своїх видань.

Однією з таких була Одеська «Типография высочайше утвержденного Южно – Русского Общества Печатного Дела», засновником якої в 1848 році став досвідчений поліграфіст Петро Федорович Францов. Вона була відома майже півстоліття як Дом Францова (до 1896 р.)

Генерал – губернатор Воронцов М.С. ще у 1826 році перевів Францева з Петербурга, де він служив у друкарні міністерства внутрішніх справ, до Одеси і призначив на посаду першого завідуючого міською друкарнею. Згодом друкарень в місті стало троє.

Найпотужнішою серед них стала майстерня Францева. Вона мала великий набір шрифтів, які виготовляла у власному цеху, а також шрифти відомого петербурзького друкаря Плюшара; її продукція вирізнялась різноманітністю (календарі, звіти, каталоги, книги, брошури) і неперевершеним поліграфічним оформленням. Установа спеціалізувалась на друкуванні і продажу історичних, літературознавчих видань, краєзнавчих праць і матеріалів. Серед видань – адресний довідник «Вся Одесса» та «Новороссийский календарь». В 1914 році до 100-річного ювілею Т.Г.Шевченка була видана рідкісна нині книга «Т.Г. Шевченко. Его жизнь и поэзия».

Профіль друкарні до 40-х рр. минулого століття залишався незмінним. Після другої світової війни в стінах будівлі розташувалось ремісницьке училище поліграфістів.

Споруда багато років добудовувалась, й до тепер вражає незвичайністю і є яскравим пам'ятником історії та архітектури місцевого значення. Сьогодні там знаходиться Одеське вище професійне училище морського туристичного сервісу.

Книги з фонду рідкісних видань

Карпенко-Карий І.К. Драми и Комедии. Т.2. Безталанна: драма в 5 діях; Сто тисяч: комедія в 4 діях; Байкова казка: драма в 5 діях; Паливода XVII ст.: жарт в 4 діях. / І.К. Карпенко–Карий (Тобілевич). – Одеса: Типогр. высочайше утвержденного Южно-Руск. Общ. Печатного Дела, 1897. – 450с.

На той час у Харкові також продуктивно працювали поліграфічні установи «Паровая типография и литография Моисей Зильберберг и Сыновья» та «Типография – литография С. Иванченко».

Книги з фонду рідкісних видань

Багал'їй Д.И. Опытъ исторіи Харьковскаго Университета (по неизданнымъ матеріаламъ). Т.1. (1802–1815 г.) / Д.И. Багал'їй.– Х. : Паровая Типогр. и Литогр. Зильберберг, 1898. – 1204 с.: ил. – изд. ил. портрет. выдающ. дѣятел.

Багал'їй Д.И. Опытъ исторіи Харьковскаго Университета (по неизданнымъ матеріаламъ). Съ приложеніемъ портретовъ и плановъ. Т.2. (съ 1815 по 1835 г.) / Д.И. Багал'їй. – Х. : Паровая Типогр. и Литогр. Зильберберг и С-вья, 1904. – 1136 с.: ил. – имен. и предмет. указ. [ректор Харк. ун-та к 100-лет. юбилею ун-та (1905 г.)]

Пшеборскій А. Введеніе в анализъ. (Теорія предѣловъ. Бесконечные ряды и произведенія) / А. Пшеборскій. – 2-е изд. – Х.: Типогр. С. Иванченко, 1918. – 159 с.

РуссьянЪ Ц.К. Определѣнные интегралы / Ц.К. РуссьянЪ ; сост. под. ред. проф. П.А. Баринкова. – Х. : Типо-Литографія С. Иванченко, 1914. – 406 с.

Багато корисного в поширенні української книги в постреволуційний період зробили приватні кооперативні видавництва. Наприклад, в м. Вовче (нині Вовчанськ) у 1917 р. було засновано видавництво РУХ, яке згодом (з 1921 р.) переїхало до Харкова. Воно спеціалізувалося на виданні художньої літератури українських і зарубіжних авторів винятково українською мовою. Виходили серії «Театральна бібліотека», «Красне письменство», «Франківська бібліотека», «Педагогічна література», «Ілюстрована бібліотека для дітей». Були надруковані окремі зібрання творів І. Карпенка – Карого, І Кропивницького, В. Винниченка, І. Франка. Практикувалося й видання перекладів творів зарубіжних авторів.

У 20-тих рр. минулого століття з боку державних органів розпочався тотальний наступ на діяльність українських приватних видавництв, яких «через випуск книг і брошур національного спрямування» влада вважала «ворожими». Наприкінці 30-тих років увесь книговидавничий приватний сектор був ліквідований. Видавництво РУХ діяло до 1932 року.

Книги з фонду рідкісних видань

Грінченко Б.Л. Твори : в 10 т. [5 кн.] / Б. Грінченко ; за ред. М. Грінченко. – 2-е вид. – Х. – К.: РУХ, 1929 – 1930.

[Кн. 1.]: Т. 1. Оповідання. - 1930

[Кн. 3.]: Т. 5. Серед темної ночі: повість: – 1930. – 302 с.

[Кн. 4.]: Т. 7. Драматичні твори. – 1929. – 216 с. – Т. 8. Драматичні твори. – 1929. – 283 с.

[Кн. 5.]: Т. 9. Поезії: Кн. 1: (1880 – 1892). – 1929. – 272 с.; Т. 10. Кн. 2. – 1929. – 288 с.

Серед подвижників культури та освіти існує ще багато імен невтомних трударів, які доклали титанічних зусиль заради національного відродження української мовної освіти, патріотичного виховання, усвідомлення українським

народом своєї гідності. Їх старання не були марними – вони заклали основу національного розквіту країни.

Додаткова література

Бадалов А.Л. Путешествие в мир микронизм/ А.Л. Бадалов ; авт. послесл. В.А.Широков. – М. : Книга, 1991.- 42 с.

Гоноровий видавець (до 150-річчя з дня народження Б. Грінченка) // Студ. меридіан. - 2013. - 9 груд.

Мельників Р.В. Літературні 1920-ті. Постаті: (нариси, образки, етюди). -Х. : Майдан, 2013. – 256 с.

Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко ; упоряд. авт. істор.-біогр. нарису М.С. Тимошик .- К. : Либідь, 1994.- 672 с.

Самойлов Ф.О. Одеса на зламі століть (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.) : істор.-краєзн. нарис /Ф.О. Самойлов, М.О. Скрипник, О.Т. Ярещенко. – Одеса : Маяк, 1998. - 232 с.

Ярема С.М. Розвиток друкарства на Україні (до поч. ХХ ст.) [Електронний ресурс] / режим доступу:

<http://druk.kpi.ua/files/publications/94017-4-06.pdf>

<http://meridian.kpnu.edu.ua/2013/12/09/honorovuj-vydavets-do-150-richchya-z-dnya-narodzhennya-borysa-hrinchenka/>